

Juryrapport

We moeten v er terug in de geschiedenis van de Martinus Nijhoffprijs om bekroningen te vinden van vertalingen in of uit het Duits: de namen van Johannes Piron, Ludwig Kunz en Gerrit Kouwenaar zijn alle drie gesitueerd in de 60-er ja ren. Vanavond wordt deze jarenlange afwezigheid van het Duits dubbel en dwars goedge maakt door de toekenning van de Martinus Nijhoffprijs aan zowel een vertaler uit het Duits in het Nederlands als aan een vertaalster uit het Nederlands in het Duits. Een dergelijke fraaie reciprociteit kwam in de Nijhoffprijs-geschiedenis nog niet voor.

Eventuele boze tongen die zouden beweren dat de jury zich er deze keer gemakkelijk van heeft afgemaakt door zich alleen maar op het dichtstbijzijnde vreemde-taalgebied te oriënteren, kunnen we wellicht tot zwijgen brengen wanneer we in volkomen oprechtheid verzekeren dat we ook vele ‘verre vrienden’ bezochten. Geen overtrof echter de ‘nabije buur’ in dit geval. Voor wat *Der Butt* van Günter Grass in de vertaling van Peter Kaaij betreft is dat zojuist reeds toegelicht. Nu dan Rosemarie Still. Het werk van de twee laureaten van de Grote Prijs der Nederlandse Letteren, Willem Frederik Hermans en Lucebert, is onderling op geen enkel punt vergelijkbaar en dus vereist het vertalen ervan een uiterste aan wendbaarheid. Rosemarie Still geeft er blijk van over een dergelijke wendbaarheid te beschikken. Bij de poëzie van Lucebert stuit men op allerlei dubbelzinnigheden die vaak zelfs voor de Nederlandse lezer ondoorzichtig zijn. Wat *lezen* we bijvoorbeeld uit het volgende kleine gedicht?

in een poppenhuis van lidtekens
woonde de huzaar ambroise

in een kelderzolder huisde
prof. wehwald der gelahrte
en dit zijn twee karakters

Zonder tot ‘close-reading’ over te gaan mogen we aannemen dat strofe 1

in een poppenhuis van lidtekens
woonde de huzaar ambroise

van een ander ‘karakter’ is dan strofe 2

in een kelderzolder huisde
prof. wehwald der gelahrte

In het poppenhuis wordt ‘gewoond’, in de kelderzolder wordt ‘gehuisd’; het poppenhuis doet aan kinderspel denken (Lucebert: poëzie is kinderspel): het wonen herinnert aan

Slauerhoffs: Alleen in mijn gedichten kan ik wonen... Daartegenover staat het 'huizen in een kelderzolder van prof. wehwald der gelahrte' als iets 'un-heimisch'. Wordt in dit gedicht de poëzie tegenover de waanwijsheid gesteld, de 'ruiter op de wolken' tegenover de 'zuchter in de krochten'? Een huiskamergeleerde zou er niet op komen, maar Rosemarie Still vertaalt *kelderzolder* met *Kellerspeicher* en brengt op die manier een dubbele bodem onder het origineel aan het licht, want de 'speicher' (zolder) is óók het pakhuis waar alles in het donker wordt opgehoopt, en men mag na haar vertaling aannemen dat de Duitse lezer dit gedicht nog beter begrijpt dan wij voordien als Nederlanders; luister maar:

in einem puppenhaus aus narben
wohnte der husar ambroise

in einem kellerspeicher hauste
prof. wehwald der gelahrte

und dies sind zwei karaktere

Het lijkt zo simpel ais je deze vertaling leest – kinderspel! – maar het levert wél poëzie op, das puppenhaus aus narben, want in die *narben* zit evenveel als in de *lid*-tekens van Luceben, of méér Lucebert heeft opzettelijk het woord lid-tekens (met een d bij het *lid*) gebruikt; welnu, dat 'bevruchtende' orgaan is ook in *die Narbe* aanwezig, als 'stamper' van de zich voortplantende plant...

In het gedicht 'Godin voor Corneille' wordt de maan op allerlei manieren bezongen: als *een lekker dier* o.a., dat daarna steeds als *vrouw* wordt aangeduid. Maar... *der Mond* is jammer genoeg manlijk en kan dus nooit een *Göttin* zijn in het Duits. Rosemarie Still weet ook zo'n probleem op te lossen: ons lekker dier wordt eine zuckerpuppe (een lekker grietje) en *der Mond* wordt het vrouwelijke *luna*.

Dergelijke geraffineerde oplossingen van vertaalproblemen komen vaak voor; wat *kinderspel* lijkt wordt *poëzie* door de ernst waarmee dit spel wordt gespeeld, en hoewel onze bestudering van origineel en vertaling er soms toe leidde dat wij op de manier van 'wehwald der gelahrte' aan onze eigen wijsheid de voorkeur gaven, zijn we toch gezwichd voor de vele bewijzen van wijsheid die Rosemarie Still's vertaalwerk bevat. Uiteraard roept haar vertaling van bijna ieder gedicht vragen op. Dat is bij het vertalen van poëzie onontkoombaar: haar vertalingen dwingen tot het nóg beter lezen van de poëzie van Lucebert, tot vergelijking van háár interpretatie (want in vele gevallen moet er aan een vertaling wel een interpretatie ten grondslag liggen) en die van de lezer. Zegt Lucebert zélf niet in het reeds genoemde gedicht 'Poëzie is kinderspel':

mogelijk dat men op zulk een kleine schaal
niet denken kan het maakt nijdig

of men is verveeld dus veel te veilig
dan is men verloren voor de poëzie

‘Op zulk een kleine schaal’ is door Rosemarie Still vertaald met ‘in so kleiner sphäre’ en zoiets kan *nijdig* maken, want de *schaal* waar Lucebert het over heeft is o.a. die van *het ei*, maar wanneer men dan bedenkt dat *die kleine sphäre* zowel *een klein universum* als een *kleinburgerlijke sfeer* bevat, komt er van die kleine (ei)schaal toch heel wat over. Wanneer men op een dergelijke schaal niet denken kan is men, zoals Lucebert zegt, verloren voor de poëzie, voor het schijnbare kinderspel van origineel en vertaling.

Achterop de bundel *Die Silbenuhr* (een *zélf* in overleg met Lucebert gekozen titel die klinkt als een klok die zilveren lettergrepen tikt) staat:

das gedicht ein unsichtbarer roman
begonnen bevor es begonnen wurde
und es endet nicht anders als mit einer
furchtbaren freude im herzen

Dat is een strofe uit ‘het materiaal van de dichter’, een gedicht aan een romanschrijver opgedragen. We twijfelen er niet aan dat *die furchtbare freude im herzen* ook vaak bij de vertaalster van Luceberts gedichten aanwezig is geweest, maar in plaats van zich tot de ‘onzichtbare roman’ te beperken is Rosemarie Still verdergegaan, en haar volgende vertaling, waarover ze ongetwijfeld vaak wakker gelegen heeft, is de roman van Willem Frederik Hermans *Nooit meer slapen*. Twee jaar geleden, tijdens de uitreiking van de Martinus Nijhoffprijs aan het duo Sjaak Commandeur en Rien Verhoef, kwam de passage waarop Hermans die titel baseerde (to die to sleep no more van Shakespeare) al in een eigentijdse variant ter sprake: ‘De pijp uitgaan is gewoon net zoiets als in je nest kruipen, dan ben je van het gesodemieter af, tenminste, dat zou niet gek wezen.’ Hermans – de titel laat dat al duidelijk zien – heeft zich heel wat minder triviaal-barok met datzelfde grootste levensprobleem – de dood – beziggehouden.

In korte heldere zinnen vertelt hij het verhaal van de machteloosheid van de mens die *op zoek* is, een verhaal *vól* voetangels en klemmen.

Een voortdurend optredend probleem bij de vertaling van *Nooit meer slapen* is ongetwijfeld geweest het vinden van een adequate Duitse vorm voor de Hermans kenmerkende verslaggeversstijl in deze roman. Elliptische zinnen, zich af en toe beperkend tot slechts één woord, gedachtesprongen, vaak weergegeven in halve zinnen, stille verwijzingen voor goede (Nederlandse) verstaanders... W.F. Hermans spreekt zelf – door de mond van Professor Nummedal – in het eerste hoofdstuk reeds zeer toepasselijk van ‘krentenwegen’ en men moet van goeden huize zijn om voor dat typisch-Nederlandse kruideniersbedrijf een deutschgründlich equivalent te vinden. Rosemarie Still slaagt daar prachtig in, getuige de volgende passage waarin Nederland aardig gekarakteriseerd wordt:

(...) auf jedem Quadratmeter steht ein Geologe mit einem Mikroskop. Aber es gibt keine Berge, Hochebenen, Gletscher und Wasserfalle genausowenig! Morast, Schlamm, Schlick, das ist alles was es gibt! Es wird in Ihrem Land noch soweit kommen, dass man alle Sandkörner, die herumliegen, eins nach dem anderen, zählt. Das ist für mich keine Geologie, das nenne ich Kleinkrämerei, Buchhaltung.

Hermans' *krentenwegen* heeft zij met *Kleinkrämerei* vertaald, *evenmin* met *genausowenig*, *modder* en *klei* met *Schlamm*, *Schlick* en *eropuitdraaien* met *soweit kommen*. Op het eerste gezicht zijn dit geen spectaculaire vondsten, maar de taak van de vertaler is hier ook niet om spectaculaire vondsten te bedenken, maar om zo exact mogelijk Hermans' stijl weer te geven, met inachtneming van de normen in het Duits. En dat dóét Rosemarie Still, zij verandert precies zo veel als nodig is, niet meer en niet minder. En zij weet dat bijna het hele boek lang vol te houden.

Om de vergelijking nog even voort te zetten: wanneer de *ik* na de tirade van Professor Nummedal opmerkt dat wij ook steenkolen, zout, olie en aardgas in de bodem hebben, is het culinaire antwoord:

De ware functie van de wetenschap! Steenkolen om in een kacheltje te branden, aardgas om een eitje te koken bij het ontbijt, zout om erop te strooien, dat noem ik kruidenierswaren.

Rosemarie Stili brengt het 'krentenwegen' en de 'kruidenierswaren' dan bij elkaar door die passage ais volgt te vertalen:

Die wahre Funktion der Wissenschaft! Verstehen Sie? Steinkohle, um in einem Öfchen zu brennen, Erdgas, um das Frühstücksei zu kochen, Salz, um es drauf zu streuen, das nenne ich Kleinkrämerei!

Kleinkrämerei... krentenwegen... Het zou niet moeilijk zijn om ook in *Nie mehr schlafen* weer allerlei zout uit ons eigen Boekelo op sommige slakken te leggen: 'De hand van mijn tong zoekt in een diepe zwarte zak naar de woorden...' zegt Hermans' ik, en Rosemarie Still vertaalt dan 'de hand van mijn tong' met 'Zungenrücken'. Een tongrug die zoekt, en nog wel in een zwarte zak, lijkt ons wat vreemd, maar Hermans' *hand van de tong* zien we evenmin (genausowenig!) erg duidelijk, in die zwarte zak. Rosemarie Still's poging om dit vreemde beeld te concretiseren is alleen maar een bewijs te meer van haar onvermoeibaar streven om het meest onduidelijke duidelijk te maken en gladde vertalingen te vermijden.

Zoals zij 'Je kunt nog aardig uit de voeten' vertaalt – een uitdrukking die in geen enkel woordenboek voorkomt – met 'Du bist noch ganz schön in Schuss', en 'stuntgeneraals' met 'Bilderbuchgeneräle', doet zij soms zélf aan een 'schotvaardige generaal' denken. De eigenzinnigheid van haar vertaling, haar inventiviteit die voor

allerlei discussie zorgde waarbij het gelijk in vele gevallen aan haar zijde bleek te blijven, haar durf om van bepaalde conventies af te wijken met als enig resultaat dat de Duitse lezer praktisch nooit de indruk krijgt een boek-in-vertaling te lezen, zijn niet alleen een pluimpje waard, maar brachten de jury ertoe met algemene stemmen aan Rosemarie Still de Martinus Nijhoffprijs 1984 toe te kennen, voor haar vertalingen uit het Nederlands in het Duits.

Daarmee is dit nieuwe 'Haager Treffen' compleet. De grenzen tussen de twee talen, die ondanks, ja zelfs vaak dóór de verwantschap blijven bestaan, zijn zowel door Peter Kaaij als door Rosemarie Still op een voorbeeldige wijze overbrugd. De belangrijke bijdrage die de laatste leverde tot verspreiding van de moderne Nederlandse literatuur in het buitenland, was een reden te meer om haar werk voor bekroning in aanmerking te doen komen.

De jury:

Hans van den Bergh

Daan den Hengst

Arthur Langeveld

Henriëtte Schatz

Aldert Walrecht

August Willemsen